

ГРОШІ ЯК ПРЕДМЕТ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ

Актуальність теми дослідження. «Гроші» найважливіша категорія економіки. Як об'єкт пізнання вони належать до предметної сфери економічної науки. З економічної точки зору розуміння грошей традиційно пов'язується з соціальною потребою товарообігу: гроші постають як загальний еквівалент (рівноцінність), який використовується під час обміну товарів як форма їх (товарів) вартості.

Мета дослідження – проаналізувати основні аспекти грошей як предмет соціально-філософського дискурсу.

Завдання дослідження: проаналізувати феномен грошей як необхідний елемент в структурі соціально-економічного буття; розглянути зміст і смислове наповнення даного феномена; розкрити значення феномена грошей, його констатуючий вплив на буття людини, його світогляд і систему цінностей.

Об'єкт дослідження - гроші у філософсько-соціологічному дискурсі.

Предмет дослідження - значення даного феномену. З економічної точки зору гроші розглядаються як знаки вартості, а їх буття зводиться в основному, до їх матеріального втілення. Однак вести мову про реальну вартість грошей можна вести лише в тому випадку, якщо вони знаходять вираження в формі благородних металів (золота, срібла), тобто так званих «повноцінних грошей». Перехід же до інших форм грошей, таким, наприклад, як монети і банкноти, які мають лише номінальну вартість, перетворює їх в знак, символ, який виступає не більше ніж носієм інформації. Сучасна епоха ще більше збільшує цей символічний статус грошей за допомогою формування системи «електронних грошей», які остаточно втратили будь-яку конкретність та перетворилися тим самим в чисту умовність, абсолютну символічність. Незважаючи на те, що сутність та значення грошей в сучасному світі вже практично не залежать від форми їх матеріального втілення, вони, тим не менш, продовжують залишатися безумовною цінністю, виступаючи засобом і метою обміну. Однак їх цінність зумовлюється не їхніми речовою формою, як це часто було історично, а змістом тих суспільних процесів, які вони опосередковують і роблять можливими своїм рухом. Так, переходячи від однієї людини до іншої, гроші виконують комунікативну функцію, висловлюють певний образ спілкування. Незалежно від своєї конкретної форми (матеріальної або символічної), вони виступають інструментом соціальної взаємодії людей, здійснюваного через обмін. Механізм такого соціального взаємодії передбачає діалектичну єдність присвоєння і відчуження, в ході якого то, що належало індивіду, стає йому чужим, а чуже, навпаки, починає вважатися своїм. Визначаючи антиномію свого / чужого, гроші тим самим вносять в соціальне життя впорядкованість, регулюють процес розподілу соціальних цінностей, визначають кількісні межі і можливості конкретних дій людей, реалізують основний для ринкової економіки принцип еквівалентності відчужених і привласнюються благ. Виконуючи ці функції, гроші реалізують себе в якості механізму соціально-нормативного регулювання суспільства, набуваючи для нього тим самим безумовну цінність. Отже, гроші - це особливий феномен, з яким нерозривно пов'язана сфера повсякденного людського буття, а також сприйняття людиною світу і самого себе в ньому. Очевидно, що в такому розширеному розумінні вплив грошей на людину і суспільство не вичерпується тільки і виключно сферою економіки, - воно має яскраво виражену соціальну і аксіологічну спрямованість. Гроші впливають на конструювання системи цінностей, на формування моральних і моральних установок, на психологію і світогляд людини, на функціонування всього суспільства в цілому. На цій підставі можна стверджувати, що гроші за своїм статусом постають в якості універсальної онтологічної категорії, що лежить в основі буття людини і суспільства, яка зумовлює і задає основні параметри їх спільного функціонування. Отже, досягнути справжню природу грошей можливо, тільки охопивши всі форми прояву їх сутнісних особливостей, що можна досягти лише на основі інтеграції економічного, психологічного і філософського підходів [1, с. 148-149]. Загальновідомо, що відсутність грошей згубно позначається на психічному стані і моральному вигляді людини, підптовхуючи її на вчинення протизаконних і протиправних дій. Але і наявність грошей і тим більше їх надлишок створюють людині певні проблеми. Зворотний ж (позитивний) вплив грошей дають людині впевненість в собі і відкривають їй воістину необмежені можливості самореалізації. Багато в чому ж гроші починають надавати на людину великий вплив, змінюючи її соціальне буття, трансформуючи світогляд. Гроші нав'язують свою політику, диктують правила поведінки, змінюють коло спілкування та принципи комунікативної взаємодії, формують певну систему цінностей, що відповідає соціальному і, в першу чергу, майновому стану людини, трансформують її моральне обличчя тощо. Такий основний вплив грошей на життя людини та суспільства здавна стало предметом філософського інтересу. Одним з перших феномен грошей проаналізував Аристотель, зв'язавши його з цілим рядом інших соціально-економічних явищ, таких, як розподіл праці, обмін, вартість та ін. Запропонована ним концепція розуміння грошей на тривалий час зумовила характер і специфіку розвитку економічного знання. Аристотель, як відомо, був прихильником самодостатності (натуральності) господарства. Тому він сприймав поліс не просто як економічне явище, що забезпечує гармонійне поєднання домогосподарств, а й як інструмент, що забезпечує можливість морального вдосконалення й самореалізації її громадян. Таке господарство Аристотель називав природним. З філософської точки зору феномен грошей в капіталістичному суспільстві глибоко проаналізував німецький філософ і економіст Г. Зіммель. Його знаменита робота «Філософія грошей» [2, с. 47] присвячена розкриттю їх природи та сутності. Поява грошей як універсального засобу обміну Г. Зіммель пов'язує з підйомом і розвитком інтелекту та супутньою даній тенденції формуванням грошової економіки. Гроші, так само як і інтелект, розвиваються, по Г. Зіммелю, паралельно зі зростанням свободи, поділу праці та посиленням в силу цього тенденції індивідуалізації членів соціальних груп. Дані явища в їх сукупності вчений пов'язує з власне історичним періодом у розвитку суспільства, ознаменованим його зростаючою інтелектуалізацією і раціоналізацією, а також з поглибленням впливу на нього принципів грошової економіки. Тим самим історія розвитку суспільства постає як історія формування сучасних капіталістичних відносин з їх найбільш характерними ознаками – інтелектом і грошима. Гроші відкидають всі типи природності, властиві суспільству минулого. Вони проявляють свої соціальні функції і в сучасній демократії, і в ідеології лібералізму, а також у розвитку науки, техніки, технології, в самому темпі та ритмі сучасного соціального життя. При цьому найважливішою функцією грошей як і раніше залишається опосередкування економічного обміну. Гроші є особливим товаром, який виконує функції міри вартості, вони виступають засобом накопичення, звернення, зберігання та виплат. Однак історична значимість грошей, по Г. Зіммелю, полягає не тільки в тому, щоб полегшувати торгівлю і розвивати ринкову економіку, націлену на отримання прибутку. Гроші також є інструментом формування «homo economicus» з властивою йому системою цінностей, специфічним світоглядом і моральними установками. Тим самим гроші

видозмінюють не тільки «світ речей», а й «світ людей» - сферу людського буття. Вони грають важливу роль в трансформації внутрішнього світу людини, видозмінюючи його потреби, інтереси, прагнення та ідеали. Г.Зіммель проаналізував вплив фінансово-грошових відносин на поведінку і свідомість індивідів, що виявляється, наприклад, в придушенні почуттів і бажань людей, в деформації розуму і раціональності. Наслідками влади грошей філософ вважав відчуження людей один від одного, знецінення культури, «уречевлення» всієї системи людських взаємин. Речі, створювані людиною, набувають над нею практично необмежену владу. Людина ж все більше використовує речі як засоби та інструменти, не розуміючи при цьому принципів і сенсу їх дії. А оскільки в створених людиною речах «об'єктивуються» знання, дух і вміння самої людини, і тим самим стає чужою її власна духовність. Таким чином, гроші є не тільки закономірним наслідком розвитку цивілізації, а й потужним інструментом її трансформації, в тому числі в плані соціальному. З огляду на масштабність впливу грошей на людину та суспільство, багато сучасних дослідників схильні надавати їм містичний зміст і значення. Одні виявляють інтерес до пізнання «надчуттєвих принципів і засад цього складного явища», надляючи його «якістю майже магічного впливу на людину» [3, с. 3]. Інші схильні вважати, що «гроші мають незбагненні властивості», а їх «рух пов'язаний з великими секретами і тасмніцями», що призводить до збоїв в роботі економічних законів [4, с. 4]. На думку третіх, гроші являють собою «багато в чому невідому, хоча і цілком відчутну силу. Коли ж ми починаємо замислюватися над сутністю і походженням цієї сили, над тим, що означає мати гроші не в повсякденному розумінні, а в філософському плані, як тільки виникає запитання, що таке гроші, то відразу ж потрапляємо в лабіринт труднощів і парадоксів» [5, с. 143]. У будь-якому випадку, чи йде мова про позитивний або негативний зміст досліджуваного феномена, слід визнати, що гроші – всього лише інструмент, використання якого цілком залежить від того, хто цим інструментом управляє. І якщо наслідки володіння грошима суто негативні та аморальні, причину цього слід шукати не в самих грошах, а в природі й сутності розпорядження ними людини. Проблема, таким чином, зводиться саме до людини, до її «сподських якостей» (А.Печчеї), під якими мається на увазі властива їй запобіжна моральність, сумлінність, чесність та порядність. Тим самим обговорення проблеми грошей з філософської точки зору набуває яскраво виражену аксіологічну спрямованість. І якщо в давнину людина, словами Протагора, вважала себе «мірою всіх речей», то в нашій сучасності, навпаки, гроші перетворюються в мірло самої людини. Вони дають можливість не тільки оцінювати соціальний статус людини, а й висловлювати через себе багато інших соціальних цінностей, в тому числі, багатство, власність, свободу [5, с. 12-13].

Висновки. Отже, гроші є феноменом соціального буття, продуктом і творенням суспільства, за яке воно з неминучістю несе відповідальність як в широкій історичній перспективі, так і в особі своїх окремих представників. У грошах знаходить вираз якісна безмежність можливого в діях конкретних індивідів, спонукальна мотивація багатьох видів людської активності - як продуктивно спрямованої, так і антигуманної. Отже, гроші здатні привносити в структуру соціального буття як упорядкованість, гармонію, так і елементи хаосу, беззаконня. Поєднуючи в собі можливості реалізації двох різноспрямованих тенденцій людської самореалізації, гроші сприяють творенню або руйнуванню людини як особистості, надають великий вплив на формування його системи цінностей, ієрархії особистих потреб і пріоритетів. В кінцевому рахунку все залежить від людини, адже гроші виступають лише засобом реалізації її певним чином спрямованих вольових інтенцій.

Література

1. Гур'янова А.В. Философия экономики: к вопросу об определении дисциплинарного статуса и проблемного поля // Российская наука: актуальные исследования и разработки: сб. науч. ст. I Всероссий. заоч. науч.-практ. конф., посвященной 85-летию Самарского гос. эконом. ун-та: в 3 ч. Самара: СГЭУ, 2016. Ч. 1. С. 148–152.
2. Simmel G. The Philosophy of Money / ed. by D. Frisby. L., NY: Routledge, 2004.
3. Щеглов А. Метафизика денег. М.: Мирь, 2014. 288 с.
4. Андренов Н. Механизмы общества и деньги. LAP, 2012. 220 с.
5. Мартыненко В.В. Социальная философия денег // Вопросы философии. 2008. № 11. С. 143–154.